

Noves propostes educatives desenvolupades a Castelló durant els primers anys del segle XX

Lidón Gomis*

Introducció

Ara fa 75 anys, Castelló va acollir el naixement de les *Normes de Castelló*: un acord entre intel·lectuals que va propulsar la llengua i les lletres valencianes cap al segle XXI.

Pocs anys abans, alguns d'eixos signataris de les Normes amb el recolzament de mestres, polítics, comerciants i periodistes ja havien iniciat noves propostes educatives i culturals perquè Castelló, el seu Castelló, estiguera a l'alçada de les grans capitals del país, si més no, en l'àmbit cultural.

D'aquestes noves propostes destacarem breument, els cursets de perfeccionament per als ensenyants i les conferències de divulgació que tenien lloc en difents indrets de la ciutat.

1. Els cursets de perfeccionament per als mestres

Tot i que no va ser massa significativa la participació dels mestres de Castelló als congressos i assemblees pedagògiques que es van celebrar a Madrid, Barcelona i València els primers anys del segle XX¹ no podem dir que no s'assabentaren de les novetats educatives que plantejaven els moviments pedagògics restauracionistes i dels nous corrents ideològics que entraven a Espanya, ja que mitjançant conferències, assemblees i converses pedagògiques els ensenyants i intel·lectuals capdavanters exposaven les noves teories als seus companys.

Els mestres Santiago Soler, Juan Antonio Bartual i Francisco Canós van desenvolupar els temes sobre la reforma de l'ensenyament en les conferències pedagògiques que es van celebrar a Castelló l'estiu de l'any 1901.² Un altre tema important en aquells temps va ser la introducció dels treballs manuals a les escoles i dos mestres de la capital van participar en el curs que es va celebrar a Madrid per tal d'implantar aquest sistema educatiu en la província.³

Cal esmentar també el mestre i regidor Carlos Selma, qui va impulsar la creació d'una Escola d'Arts i Oficis, la qual va començar a funcionar el mes de novembre de 1906.⁴

El dia 30 d'agost de 1911 es va celebrar una Assemblea del Magisteri Provincial, convocada per l'inspector de primera ensenyança, Federico Gomez Pereda, a la qual acudiren gairebé tots el mestres de la capital i província perquè la finalitat

---

* Mestra i llicenciada en Ciències de l'Educació.

1. Per ampliar informació sobre la realització dels congressos vegeu Batanaz Palomares (1982:45-69)

2. Podeu llegir les conclusions a *El Regional*, 22-08-1901

3. Llibre d'Actes Municipal. Sessions de 6-07-1904; 11-11-1904; 27-01-1905; 23-06-1905

4. Llibre d'Actes Municipal de l'any 1906

d'aquesta assemblea era tractar temes relacionats amb l'ensenyament com ara l'educació moral, la graduació de l'ensenyança i les condicions higièniques de les escoles, entre altres. Les conclusions⁵ més significatives que s'hi van redactar van ser: la necessitat d'establir cantines, llibreries i colònies escolars⁶, la importància del contacte del xiquet amb la natura⁷ i els fets de la vida real, la conveniència de dedicar temps als jocs infantils i la millora de les escoles pel que fa a ventilació, il·luminació i neteja.

De la curta etapa de José Castelló Tárrega⁸ com a Delegat Regi podem destacar d'una banda, l'organització d'una sèrie de conferències quinzenals que els mestres es preparaven i desenvolupaven sobre temes escolars com ara la mutualitat escolar, les cantines, les pràctiques d'ensenyança⁹, les escoles dominicals, els museus i les biblioteques escolars i d'altra banda la concreció del pla d'ensenyament de gimnàstica a les escoles públiques de la capital amb l'ajuda del professor de l'Institut, Luís Sanz de Andino, qui els dijous i els dissabtes il·lustrava els mestres sobre el que es feia a les escoles suïsses i alemanyes.¹⁰

L'any 1915 apareix a la premsa local una notícia sorprenent: *Las mujeres pueden ser empleados del Estado*, i, si més no, coincideix en l'inici de l'interès envers un tema que fins ara no havia tingut massa ressò a les nostres contrades, la dona, bé, més concretament els estudis de la dona. Aleshores els temes d'innovació educativa que s'exposaven en les conferències i cursets esmentats fins ara, deixen pas d'una manera tímida al tema femení. Com exemples podem citar els articles publicats per la mestra de Castelló Francisca Ferrer¹¹, titulats *Educación de la Mujer en la Escuela Nacional*; i, *Educación Física de la Mujer en la Escuela Nacional*, i l'article publicat per la mestra de Sant Mateu, Amparo Brandez¹² titulat *¿ Debe la mujer colaborar con el hombre en todos los órdenes de la vida?*

La introducció dels treballs manuals a l'escola primària va donar els seus fruits i l'any 1916 es va celebrar a Castelló la primera exposició dels treballs escolars,¹³ la qual cosa va confirmar que les ciències físiques encara no havien assolit el grau de pràctica que necessitaven però en la resta de matèries anaven pel bon camí.

A l'estiu de l'any 1919 la secció de cultura de l'Associació Provincial del Magisteri Primari organitzà una conversa pedagògica.¹⁴ Hi varen participar els mestres de la capital i alguns mestres d'altres pobles de la província. El temes d'actualitat continuaven al voltant de les dones i de les noves orientacions

---

5. *El Heraldo*, 9-09-1911 publicà totes les conclusions.

6. De fet, la primera colònia escolar va tindre lloc a Lluçena l'estiu de l'any 1915.

7. Tot i que segons consta en la documentació de l'Arxiu Municipal els mestres de Castelló ja practicaven l'ensenyament a l'aire lliure l'any 1896, és en aquestes dates quan la premsa es fa ressò dels passejos escolars. Vegeu-les a *El Heraldo* durant el mes de novembre de 1911.

8. Mestre -sense dedicació a la docència- i periodista, fou nomenat Delegat Regi de Primera Ensenyança a Castelló l'agost de 1911 i va presentar la dimissió en febrer de 1912. Sempre va col·laborar en temes educatius i culturals.

9. Un exemple pot ser la conferència que va impartir la mestra Eladia Pedrós sobre les pràctiques d'ensenyança en les escoles de xiquetes. *El Heraldo*, 9-10-1911

10. Podeu llegir en què consistien les primeres pràctiques gimnàstiques a *El Heraldo*, 11 i 24 de novembre de 1911

11. Vegeu *La Escuela*, 26-11-1915 i 21-01-1916

12. Vegeu *La Escuela*, 3-03-1916

13. *La Escuela*, 7-07-1916

14. Podeu llegir el resum de les exposicions dels participants a *El Heraldo*, 5-07-1919

pedagògiques com així demostraren en les seues exposicions el mestre Artero i la mestra Carolina Ortega. El senyor Artero va fer una breu introducció del moviment feminista a l'estranger i al nostre país i va destacar la importància que tenia la difusió del coneixements que preparen la dona per a la seua missió de mare i de directora de la llar. Estudia també com altres països atenen aquesta problemàtica de l'ensenyament professional de la dona i com a Espanya es podria mitjançant curssets intensius de 30 dies difondre aquestes ensenyances. L'exposició de Carolina Ortega sobre l'escola reclamava les millores higièniques que des de feia temps necessitaven els locals destinats a l'ensenyament, una disminució del nombre d'alumnes i material escaient, i el més important, que es posaren en pràctica les noves orientacions pedagògiques del segle XX.

Un altre participant en aquesta conversa pedagògica encetà un nou tema d'estudi.¹⁵ El mestre de Benassal, Carles Salvador¹⁶ va desenvolupar el tema *L'idioma valencià en les escoles*. Presentà un complet estudi on demostrava la importància que tenia que els mestres d'ensenyament primari parlaren valencià a les escoles, ja que el valencià era la llengua mare de la majoria dels xiquets.

Pocs anys després, l'Associació Provincial de Mestres va organitzar un curset pedagògic¹⁷ a Castelló que va tindre lloc al local que ocupava l'Escola de Mestres del 9 al 14 de setembre de 1923. Va ser el més important tant per la duració com pels ponents convidats. Durant una setmana molt intensa els inspectors de la província i il·lustres professors de diferents capitals d'Espanya van exposar de manera pràctica i experimental les matèries de més interès i les últimes novetats pedagògiques.

Dels convidats cal esmentar la senyora Leonor Serrano, distingida pedagoga, inspectora de primera ensenyança a Barcelona, qui va explicar fil per randa (amb projeccions incloses) l'obra educativa de la pedagoga italiana Maria Montessori. El mètode Montessori d'ensenyament per als pàrvuls respecta les característiques individuals dels xiquets, els interessos, el treball i la llibertat. A més a més, considerava molt important l'educació física i l'educació pràctica, conceptes que ja s'escollaven des de feia algun temps però que no formaven part de la pràctica quotidiana a les nostres escoles. *Diez años de revisión del método Montessori y Montessori y la educación práctica y física* van ser els temes teòrics desenvolupats per Leonor Serrano mentre que les lliçons pràctiques que va fer estigueren dedicades a l'educació física i pràctica, a l'educació moral i religiosa, a l'educació del caràcter, a la disciplina per la llibertat i per últim a l'harmonia de valors en la cultura. Per finalitzar la seua aportació al congrés castellanenc, al saló d'actes de l'Institut va fer l'esmentada pedagoga una conferència el dijous 13 de setembre a les 22 hores. L'entrada era lliure i es va omplir la sala per escoltar el tema *La nova educació de la dona*. El director de l'Institut, José de la Torre en va fer la presentació i l'acomiadament de l'acte i, gairebé al final de la seua intervenció, la senyora Serrano va esmentar que faltaven pocs dies perquè s'incorpora al claustre de l'Institut la primera professora de llatí.

---

15. Tot i que el regidor Gaetà Huguet, signatari de les Normes de Castello- en la sessió ordinària celebrada a l'ajuntament el dia 3 de gener de 1906 ja defensava l'ús del valencià a les sessions, no ens consta cap altra referència al tema fins a la conversa pedagògica esmentada.

16. Carles Salvador fou també, anys després, signatari de les Normes

17. El diari *El Heraldo* va publicar totes les sessions i conferències des del dia 3 fins al dia 18 de setembre

José María Lozano fou un altre dels convidats al curs de perfeccionament. Director de l'Escola Normal de Mestres d'Albacete, advocat i crític d'art va parlar sobre *Arqueologia y Arquitectura*, sobre *El Arte en las escuelas*, sobre *Escultura y Pintura* i sobre *Música y Literatura*. De les lliçons pràctiques desenvolupades pel senyor Lozano podem destacar l'eixida que van realitzar els participants a la Plaça de la Constitució, on varen visitar l'església de Santa Maria, el Fadrí i l'Ajuntament alhora que gaudien les immillorables explicacions que els feia l'especialista. Al pòrtic de ca la vila van ser rebuts pel regidor Carles Selma i pel cronista de la capital Vicente Gimeno Michavila, tots dos també compromesos amb el món cultural castellanenc. Divendres la nit, el paranimf de l'Institut va acollir el tema *Lo más español que tiene España*, conferència exposada per l'esmentat senyor Lozano, qui va fer un recorregut per l'art i per la literatura d'Espanya i també per l'idioma, tret característic de l'espanyolisme. Per concloure l'acte el director de l'Institut llançà la idea de la conveniència de crear a Castelló una societat o grup de professionals que oferiren més sovint aquestes xarrades per tal que el poble en traguera profit.

Federico Ortega, agregat al rectorat de València es va ocupar en aquest curs de desenvolupar la pedagogia de Decroly, pedagog belga no gaire conegut a Espanya. *La metodología de Decroly y sus aplicaciones a las escuelas españolas; La escuela renovada, bases, plan y método para su implantación en España; La cinematografía en la escuela* son els títols de les conferències que va impartir. Per a explicar el mètode Decroly, el conferenciant va fer un estudi completíssim de l'educació dels xiquets deficients i després estudià també la llengua materna com a principi pedagògic. L'altra aportació del senyor Ortega va ser l'exposició de les assignatures que poden ensenyar-se a l'escola mitjançant el cinema.

L'inspector de primera ensenyança de la província de Castelló, el senyor José García Verdú va participar en aquesta trobada exposant lliçons com ara *Primeras consideraciones sobre la acción o por el trabajo práctico; El trabajo comprensivo y artístico del niño y manera de guiarlo, Trabajo del maestro en colaboración con los niños, preparación y documentación de lecciones*. De les seues ponències cal destacar la importància que l'inspector li donava a la formació professional. Va esmentar les activitats que es feien a l'Escola de Mecànica i Rellotgeria de Neuchâtel i a altres escoles franceses on s'ensenyaven diversos oficis als alumnes. Demanà a l'escola que es preocupara de l'orientació professional. Per concloure la seua participació en aquestes jornades va fer una conferència sobre el material escolar suficient i modern, recursos per a fabricar-lo, mostres i utilització.

Consuelo Alonso era inspectora de primera ensenyança a Castelló i en la seua intervenció afirmà que l'escola era una preparació per a la vida. Calia educar els alumnes perquè foren útils a ells mateixos i a la societat. Les institucions educatives eren importants però no es podia oblidar els pares i els mestres. Considerava les conferències per als pares molt importants i necessària la creació d'escoles de puericultura perquè les mares tingueren bona cura dels fills. Més endavant va desenvolupar dos temes: *Puericultura* i *Formació del caràcter a les escoles primàries*.

Juan Bautista Llorca, prestigiós professor de l'Escola Normal de Mestres d'Albacete, uns anys abans mestre de Castelló- també va participar en aquesta assemblea. Un dels temes que va desenvolupar va ser *Las ciencias Físico Naturales en la escuela primaria*. Com que ell pensava que aquestes ciències no es

trevallaven a l'escola i quan es trevallaven era d'una manera inadequada va demostrar al llarg de tota la setmana que l'escola havia de ser un laboratori on es fera experimentació de tot allò que el mestre es proposara ensenyar. La primera lliçó pràctica que va mostrar als companys va ser de botànica i els xiquets assistents varen plantar llavors en diversos testos. La següent lliçó fou de física i els alumnes varen experimentar el volum, el pes i la capacitat de l'aigua. També van poder comprovar l'obtenció de l'anhidrid de carboni a partir de la reacció química dels diferents components. La lliçó de zoologia va permetre als participants veure un caragol i diferenciar les seues parts coneixent alhora altres curiositats. Durant aquestes lliçons pràctiques eren els alumnes qui anotaven als seus quaderns tot allò que havien observat i que havien après en la lliçó. L'altre tema que va exposar fou *La enseñanza de la química y de la historia natural en las escuelas primarias* i una de les conclusions aportades va ser que la ciència natural s'havia d'explicar segons en quina estació de l'any ens trobarem. L'altra conclusió va ser la manifestació en contra dels llibres que va fer el professor Llorca, el qual opinava que el que es necessitava a l'escola eren guies de treball.

Amb tot aquest ventall de novetats que calia posar en pràctica va finalitzar el curs de perfeccionament pedagògic en el qual també van participar en les sessions d'inauguració i cloenda el mestre de Vinaròs José Sanchis, l'inspector cap de primera ensenyança Emilio Monserrat i el claustre de la Normal de Mestres encapçalat per la directora Elvira Bermells.

2. Les conferències

Les conferències que s'impartien en diferents locals a Castelló eren el mitjà de divulgació dels temes d'actualitat i dels nous corrents ideològics que entraren a Espanya durant el primer terç del segle XX.

L'entrada lliure als indrets on se celebraven aquestes lliçons-conferències va possibilitar que la gent de Castelló poguera, si més no, escoltar *els sabuts*, és a dir, aquelles persones que parlaven de temes que la resta del poble no coneixia.

Pels locals del centres republicans van passar metges, mestres i regidors com ara Carles Selma qui va impartir diverses conferències sobre història d'Espanya i sobre l'Estat republicà,¹⁸ Vicente Gimeno Michavila, el qual va col·laborar en la conferència titulada *Retard i Regeneració d'Espanya*;¹⁹ el metge Jose Gil Valero va dissertar sobre la ciència moderna i sobre la teoria darwinista;²⁰ el doctor Vicente Gea va explicar les funcions de nutrició, relació i reproducció i l'origen de l'home segons Darwin.²¹ El mestre Francisco Fuertes va desenvolupar el tema *L'escola del present i del futur*,²² i

Vicente Miralles Vilar va defensar l'Escola Moderna la qual s'havia heretat de Francesc Ferrer.²³

---

18. *El Clamor*, 26-01-1911; 1-02-1911; 8-02-1911; 13-02-1911. Des de la seua condició de mestre també va analitzar el problema de l'ensenyament. Podeu veure l'anàlisi a la revista *La Escuela*, 28-01-1916.

19. *El Clamor*, 25-02-1911

20. *El Clamor*, 27-06-1910; 6-02-1911

21. *El Clamor*, 18-02-1911; 4-04-1912

22. *El Clamor*, 5-02-1912

23. *El Clamor*, 4-02-1916

L'Escola d'Arts Industrials dirigida pel professor Fernando Martinez Checa va organitzar durant l'any 1908 conferències de divulgació tots els divendres.²⁴

També l'Institut General i Tècnic ofertava dues conferències setmanals gratuïtes, desenvolupades pels professors del centre sobre nocions i exercicis de física i de química, de cal·ligrafia, d'higiene de les malalties evitables i sobre l'educació física.²⁵ Per als propers cursos es preveu una ampliació d'aquestes conferències amb altres temes com ara aritmètica, economia social, geometria, agricultura, mecànica i maquinàries agrícoles i economia rural i domèstica.²⁶

Aquest allau de conferències arriba fins a la presó de Castelló, on s'inaugurà un curs de conferències dominicals. La primera va ser impartida pel director de l'esmentada presó, senyor Miguel Moreno. Al finalitzar aquesta xarrada va assegurar als assistents, que havien promés participar en aquest curs personalitats acadèmiques i de la magistratura d'aquesta localitat.²⁷

El jove director de l'Acadèmia de Cisneros, Luís Revest²⁸ va ser l'encarregat d'impartir la primera lliçó pràctica amb projeccions que pensaren fer els professors d'aquest centre educatiu. Toledo va ser el tema triat pel mestre per fer la inauguració i al finalitzar la seua exposició es van projectar altres pel·lícules de viatges i entreteniments.²⁹

Pocs anys després, ens consta que alguns homes, si més no, seguien lluitant pel desenvolupament cultural de Castelló. L'un era Carles Salvador, qui manifestava públicament el seu suport a una nova societat cultural castel·lonenca anomenada *El amigo del niño*,³⁰ la qual acabava de nàixer sota la direcció de José Castelló Tárrega, aquest era el segon i, el tercer fou Gaetà Huguet, qui responent una invitació de Castelló Tárrega va fer un esbós de les línies a seguir per a la creació d'un centre de cultura. Aquest esbós va ser publicat al diari en valencià tal com l'havia escrit el seu autor.³¹

Tant de bo que la lectura d'aquest article ens recorde tota la gent que ha treballat, treballa i treballarà per la nostra llengua.

Bibliografia

- Batanaz, L. (1982): *La educación española en la crisis de fin de siglo*, Còrdova, Colecció de estudios cordobeses, Diputació Provincial de Còrdova.
Monlleó, R. (2006): *Castelló al segle XX*, Col·lecció Humanitats, Núm. 23, Castelló, Universitat Jaume I.

A l'Arxiu Municipal de Castelló: *El Heraldo de Castellón*, *El Clamor* i *El Regional*

---

24. *El Clamor*, 15-02-1908

25. *El Heraldo*, 25-09-1911

26. Memòries del cursos 1911-1912 i 1912-1913. Fons valencià de l'Arxiu Municipal de Castelló.

27. Vegeu la conferència gairebé completa a *El Heraldo*, 26-01-1915

28. Luís Revest també apareix en el llistat dels signataris de les Normes de Castelló al desembre de 1932.

29. *El Heraldo*, 12-02-1915

30. *Heraldo*, 21-07-1924

31. Podeu llegir les línies generals per a la creació del centre de cultura redactades per Gaetà Huguet al diari *Heraldo*, 8-09-1924